

Bożena Tokarz

Wstęp

Przekłady Literatur Słowiańskich 7/1, 9-11

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wstęp

Temat niniejszego tomu — *Tłumacze i przekładoznawstwo słowiańskie* — wynika z chęci zaprezentowania panoramy teoretycznej i historycznej w zakresie dyscypliny, jak również konkretnych praktyk translatorskich. Spojrzenie z tych dwóch perspektyw na jednostkowe rozwiązania tłumaczy lepiej przedstawia ich rolę jako pośredników (a czasem inicjatorów stylu i myślenia), a także ich decyzje oraz funkcje i pragmatyczność przekładu. W tym kontekście domagają się uwagi takie problemy, jak: dominująca w praktyce i/lub w teorii norma tłumaczenia, określająca poetykę historyczną przekładu; aspekt intertekstualności przekładu, czyli jego istnienie wśród innych utworów tłumaczonych albo w kontekście serii; znajomość oryginału w kręgach artystycznych i intelektualnych kultury przyjmującej oraz wieloaspektowość przekładu artystycznego, związana z jego zapotrzebowaniem rodzimym, a także z preferencjami tłumacza, który może być „ambasadorem” obcości lub jej „legislatorem”, wzbogacając własny warsztat artystyczny i/lub literaturę docelową.

Badania z zakresu poetyki historycznej wymagają opisu zarówno sposobu tłumaczenia konkretnych tekstów, jak i paratekstów, a wśród nich komentarzy tłumaczy o własnych rozwiązaniach i celach translacyjnych, z czego może wynikać zwyczajowo lub normatywnie przyjęta technika, a nawet strategia. Taki charakter mają dwie antologie pod redakcją Edwarda Balcerzana *Pisarze polscy o sztuce przekładu 1440—1977* (drugie wydanie rozszerzone we współautorstwie z Ewą Rajewską — *Pisarze polscy o sztuce przekładu 1440—2005*). Obie dostarczają materiału historycznego. Wiadomo jednak, że badając konkretny przekład historyczny, np. tłumaczenie *Giaura* Byrona przez Mickiewicza, ten kontekst należy rozszerzyć. Dostarczają także refleksji teoretycznych, czego dowodzi przyjęcie pierwszego wydania antologii, a szczególnie artykuł Jerzego Świącha *Przekład a problemy poetyki historycznej. Dzieje przekładu w różnych literaturach narodowych służą też współczesnej refleksji przekładoznawczej*, ponieważ okazuje się często, że sąd przyjmowany jako odkrycie funkcjonował wcześniej

jako uzus nie zawsze sformułowany przez teorię. Do takich zjawisk należy zasada tzw. wierności przekładu. Obowiązywała ona tłumaczy Pisma Świętego, czyli księgi świętej, a w XVIII wieku została przeniesiona za sprawą encyklopedystów francuskich (głównie Voltaire'a) do literatury, choć Wacław Borowy jako pierwszy uporządkowany traktat o przekładzie podaje traktat Alexandra Frasera Tytlera pt. *Essay of the Principles of Translation* (1790)¹. Po romantycznym rozchwianiu tej zasady powracała ona z różną siłą w refleksji i koncepcjach teoretycznych, w zależności od świadomości humanistycznej epoki i myśli filozoficznej, coraz bardziej ustępując miejsca wolności lub „kontrolowanej wolności” tłumacza. A świadomość określająca paradygmat naukowy wytwarzała teorie, czyli wzorce badawcze.

„Uchylenie wierności”² nie jest więc odkryciem aktualnego przekładoznawstwa z kręgu Translation Studies, lecz od stuleci, jak wskazują komentarze polskich tłumaczy, stanowi problem teoretyczny i wzbogaca literaturę narodową. Stefania Skwarczyńska proponowała włączyć przekład do literatury narodowej, pisząc w 1973 roku: „[...] zachodzi [w przekładzie — B.T.] tak mocne przeniknięcie wzajemne utworu »obcego« i rodzimej tkanki językowej, i to tkanki w pełni jej historyczno-kulturowego kolorytu, że ów twór nowy osiąga własne literackie oblicze indywidualne”³.

Znajomość dziejów przekładu w poszczególnych literaturach (w tym słowiańskich) nie tylko uczy, lecz także określa specyfikę refleksji nad przekładem w kulturach słowiańskich. W niektórych, jak np. francuska, historia przekładu zajmuje należne sobie miejsce. Niemożliwe jest, oczywiście, wyczerpujące przedstawienie koncepcji przekładu w wybranych kulturach słowiańskich w ramach artykułu naukowego. Można jednak spróbować opisać jej cechy typowe. Niestety na zaproszenie do współpracy w tym zakresie nie odpowiedzieli bohemiści, bułgaryści i macedońskiści, co szczególnie martwi w przypadku czeskich koncepcji przekładu, mających oryginalny wkład w światową świadomość translatołogiczną, podczas gdy refleksja bułgarska i macedońska pozostają dla odbiorcy polskiego nieznane lub słabo poznane.

Wskazane w obrębie tematu zakresy problemowe odzwierciedla podział niniejszego tomu na części. *Refleksja nad przekładem* poświęcona jest zagadnieniom przekładoznawstwa polskiego, słowackiego i słoweńskiego w różnym stopniu charakteryzującym specyfikę tych koncepcji. W części *Funkcja i miejsce przekładu: perspektywa tłumacza* autorki artykułów analizują z perspektywy

¹ Por. W. Borowy: *Dawni teoretycy tłumaczeń*. W: Idem: *Studia i rozprawy*. T. 2. Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1952, s. 7–30.

² Por. S. Skwarczyńska: *Przekład i jego miejsce w kulturze i literaturze narodowej*. W: *O współczesnej kulturze literackiej*. Red. S. Żółkiewski, M. Hopfinger. Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1973, s. 287–330.

³ Ibidem za: *Polska myśl przekładoznawcza*. Red. P. de Bończa, M. Heydel. Kraków, Wydawnictwo UJ, 2013, s. 127.

różnych tłumaczy samopoznawczą funkcję przekładu — w myśl idei hermeneutycznej o obecności obcego w nas i nas w obcym, poetyki historycznej, czyli wiedzy o wcześniejszym przekładzie (obcojęzycznym w zakresie języków słowiańskich) tłumaczonego dzieła — rolę komunikacyjną w zakresie kształtowania idei wspólnotowych w romantyzmie odnośnie do roli ludowości oraz zaburzeń komunikacyjnych ze względu na inne funkcjonalnie użycie języka, pomimo że w przekładzie heteronimy mają swoje ekwiwalenty. Autorzy artykułów zamieszczonych w części *Rola tłumacza* skupiają swą uwagę na uzależnieniu przekładu od interpretacji literatury dawnej przez tłumacza oraz na niesformułowanych koncepcjach przekładu wybitnych lub zasłużonych tłumaczy (Danuty Abrahamowicz, Jozefa Marušiaka, Joanny Pomorskiej i Tonego Pretnara). Roli kultury docelowej w rozwiązaniach translatorskich i możliwości komunikacji międzykulturowej dotyczą artykuły z części zatytułowanej *Kultura docelowa w konceptualizacji tłumacza*, wykraczając poza języki słowiańskie w specyficzną kulturę niemieckojęzyczną pogranicza austriacko-słoweńskiego i niemiecko-rumuńskiego, co zmusza autorów do choćby powierzchownego ustosunkowania się do obrazu świata zapisanego w leksyce i gramatyce, a także dialogu międzykulturowego w świadomości autora i tłumacza. W części pt. *Przekłady literatury dla dzieci i młodzieży* znalazły się artykuły na temat wyboru literatury do tłumaczenia dla odbiorcy młodego oraz wpływu czasoprzestrzeni przekładu na jego ostateczny efekt na przykładzie analizy serii.

Wśród zasygnalizowanych wcześniej zagadnień rozwijających temat tomu w artykule Andreja Šurli pojawiło się wyjątkowo ciekawe zjawisko cytatu z literatury rodzimej, które w szczególny sposób kreatywnie udomawia obce dzieło. Autor w toku precyzyjnej analizy pokazuje, w jaki sposób cytaty i aluzje do najwybitniejszego poety słoweńskiego romantyzmu Prešerna zawarte w przekładzie włączają sonety Kamińskiego w słoweński proces historycznoliteracki — lecz nie przez aneksję, ale poprzez dialog, a nawet polemikę. Tłumacz Tone Pretnar prowadzi grę z obiema tradycjami, co jest możliwe dla osoby o podwójnej świadomości kulturowej.

Niestety w niniejszym tomie nie udało się w uporządkowany sposób określić specyfiki słowiańskich koncepcji przekładowych, lecz każdy z artykułów wnosi spostrzeżenia przydatne w odczytaniu takich obrazów, jak również przyczynia się do poszerzenia teoretycznej refleksji nad przekładem i centralnego w nim miejsca tłumacza.